

OBIČAJ I KRIZA

SILVIO BRAICA
Etnografski muzej
58000 Split
Iza lože 1

UDK 39:330.3:394.4"72"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 10.IX.1990.
Prihvaćeno 19.XII.1990.

U tekstu se govori o dvije krize: krizi etnologije i krizi društva, koje su po nekim mišljenjima uzročno povezane. Autor ne prihvaća takvu uzročnu povezanost i baš u krizi društva vidi šansu za etnologiju. Naime, kriza društva »proizvodi« nove narodne običaje koji su mogući predmet etnološkog istraživanja. Ovdje se neće razmatrati etnologija ili etnografija svakodnevnice, već etnologija/etnografija svakodnevnice, izražena u ritualnim radnjama obavljenim na dan proglašenja novog hrvatskog Sabora (30.05.1990.).

O ETNOLOGIJI BEZ SUZA

Razmišljajući o temi ovog skupa, dolazim do spoznaje da se treba osvrnuti na dvije krize koje su po mnogima povezane: krizu etnologije i njene »ideologije«, te krizu društva i ideologije koja ga obavlja.

Opstojanje etnologije kao znanosti koja se nalazi u »permanentnoj teorijskoj krizi« (Belaj, 1989,9), dovedeno je u pitanje upravo onda kad se o njoj razmišlja kao o znanstvenoj disciplini *koja jeste u krizi*. Naime, postavke koje »dokazuju« da je etnologija u teorijskoj krizi, a koje je prikazao npr. prof. Vitomir Belaj u svome članku »Plaidoyer za etnologiju kao historijsku znanost o etničkim skupinama« (Belaj, 1989), upravo i postavljaju etnologiju u krizni položaj. »Dometi i granice etnologije« (Belaj, 1989,13), koji se iscrpljuju i zaustavljaju u rekonstrukciji etničke povijesti proučavanjem kulture, zastarijevaju i, u isti mah, postavljaju pred etnologiju pitanje svog predmeta, pristupa, metode, definicije i imena. Takvu etnologiju, koja je zabavljena formalnim problemima zavaravajući sebe da postaje suvišnom i dovoljno nedefiniranom da bi i dalje opstojala, rado bih nazvao *etnologijom suznih očiju*. Pa ako se zbog toga neću nazivati etnologom, smatram da je mnogo važnije naziv znanstvenog djelovanja izvlačiti iz njega samoga, nego iz zadanog imena struke određivati rad i moguće djelovanje.

Mislim da se ipak može navesti mnogo primjera gdje etnolog ili etnografija nalazi zanimljive razloge za dalje djelovanje. Nepregledan proces usimboljavanja, koji je prisutan kako danas tako i stojećima prije, izvor je etnološke obrade. Postmodernistički tokovi, polako prodirući u našu etnologiju, oplemenjuju i održavaju aktualnom ovu znanost. Ukrajnjem slučaju (o čemu će ovdje biti više riječi) etnologija/grafija ovog tzv. kriznog razdoblja daje dobre osnove za razgranavanje neke vrste etnologije politike.

Ovakav mogući i zapravo već postojeći pravac u razvoju etnologije nazovimo *etnologijom bez suza*; poslužio bih se riječima Dunje Rihtman – Auguštin koja, kad

govori o etnološkim istraživanjima i suvremenoj kulturi, kaže da »takva koncepcija etnološkog istraživanja (...) ne isključuje dalje istraživanje sela i seljačke kulture. Ona samo zahtijeva istraživanje i drugih »izraza ljudske kulture na drugim društvenim razinama«. (Rihtman–Auguštin, 1981, 32) Etnologija bez suza uvažava koncepcije istraživanja koje nisu izvorno njene, ali koje su dovoljno svrhovite da bi se pokušale upotrijebiti. A sam predmet istraživanja, kultura, postojat će dok je čovječanstva i na nama je da odlučimo samo o metodi dekonstrukcije tog predmeta.

MODERNI POLITIČKI RITUAL

Gornji naslov preuzet je iz teksta Mare Abélèsa, obavljenog u Current Anthropology 1988. godine (Abélès, 1988), a vjerojatno je najbolji pokušaj etnografiranja inauguracije i hodočašća jednog predsjednika republike (u konkretnom slučaju predsjednika Francuske Republike François Mitterranda). Ovaj pokušaj naišao je na brojna reagiranja (vidi komentare priložene uz ovaj tekst Mare Abélèsa i tekst McDonald, 1988) i zanimljiv je jer daje nove smjernice etnografije i etnologije s akcentom na nesvakodnevicu. No nije mi namjera raspravljati o Abélèsovu radu, već na njegovoj podlozi reći ponešto o ne svakodnevici na našem tlu.

Na konkretni događaj trebalo je čekati do 30.5.1990, kad je utemeljen novi hrvatski Sabor. U cijeloj ceremoniji i popratnom slavlju moguće je prepoznati nekoliko ritualnih radnji; ne bi ih nazvao običajima jer to i nisu, a s druge strane ni ritualom, kao što to radi Abélès (zbog čega je u raspravi koja slijedi nakon njegova teksta i kritiziran), već *ritualnim radnjama* koje, povezane zajedno, tvor jedan novi »narodni običaj« ili »politički ritual«.

Prvi o događaja doji ćemo promotriti zbio se u Saborskoj vijećnici:

»Rezultate izbora za predsjednika i članove Predsjedništva SRH te članove delegacije Sabora u Vijeću republika i pokrajina Skupštine SFRJ objavio je i izbor proglasio predsjednik Sabora dr Žarko Domljan, koji je potom, uzu svečanu ceremoniju, predao novoizabranom predsjedniku Predsjedništva dru Franji Tuđmanu hrvatsku lentu – trobojnicu s povijesnim grbom, a iz Arhiva Hrvatske uručeni su mu primjerci zaključaka Sabora iz sredine 19. stoljeća. Domljan je zahvalio dosadašnjem predsjedniku i članovima Predsjedništva SRH, a Saboru se zatim govorom obratio dr Franjo Tuđman«. (»Slobodna Dalmacija«, 31.05.1990, 5).

Ovdje vidimo proces simbolizacije izražen na dvije razine: prva je predočena izriječkom i to riječima predsjednika Sabora, koji, iako se izbor već znao, svečano proglašava predsjednika Predsjedništva – tek simboličkim činom (izriječkom) verificira se izbor. Druga razina je ona vizualna: predavanjem lente simbolički se predaje sudbina zemlje u ruke predsjednika Predsjedništva. Tako predsjednik doslovno, na simboličkoj razini, staje na čelo Republike, odnosno postaje čelnik. U svezi s tim slikovit je naslov objavljen na naslovnoj stranici »Slobodne Dalmacije« od 31. svibnja: »Tuđman na čelu Hrvatske«, gdje se simbolikom stvara antropomorfna

slika novog ustrojstva Republike – čelo Republike je Predsjedništva, tijelo vjerojatno tvori narod.

Drugi događaj vezan je uz izbor novog Sabora i vlade, a koji je u ovom trenutku zanimljiv, također je opisan u dnevnoj štampi:

»Nakon današnjeg konstituiranja novog višestranačkog Sabora SR Hrvatske, kasno poslije podne na prepunom zagrebačkom Trgu Republike održana je proslava najavljena kao svenarodno slavlje Dana hrvatske državnosti.

Manifestacija je počela simboličnim pucanjem gričkog topa i dolaskom povorke u kojoj su bili novoizabrani saborski zastupnici, članovi Predsjedništva republike i Sabora SRH. Povorku su pratili konjanici u starohrvatskim nošnjama i s povijesnom hrvatskom banskom zastavom. Povorci, koju je predvodio predsjednik Predsjedništva Hrvatske dr Franjo Tuđman, na trgu su se pridružili crkveni velikodostojnici, s nadbiskupom zagrebačkim, kardinalom drom Franjom Kuharićem na čelu. Proslavi je prisustvovao i imam zagrebački Šefko Omerbašić« (»Slobodna Dalmacija«, 31.05, 32).

Nakon govora dra Domljana i dra Tuđmana, dr. Tuđman je »simbolički u dječju kolijevku, po starom narodnom običaju, položio dukat, kruh i pero kao oznake obilja, znanja i prosperiteta, a kolijevku je blagoslovio kardinal dr Franjo Kuharić«. (»Slobodna Dalmacija«, 31.05, 32)

Ovaj drugi čin novih čelnika simbolički prikazuje vezu vlade i naroda, odnosno glave i tijela. Na jednoj strani vidimo silazak čelnika »među narod«, a na drugoj povezivanje (u obliku ritualnog čina) čelnika s tim narodom. U tom kontekstu vrijedna je izjava dra Žarka Domljana, koji je na Trgu Republike izjavio »da je konstituiran novi Sabor, a da zastupnici hrvatskog Sabora sada prvi put izlaze pred narod. To je, prema njegovim riječima, simbolična gesta kojom žele reći da ih je izabrao narod i da će pred njim polagati račune«. (»Slobodna Dalmacija«, 31.05, 32)

Cijela »etnografska« povorka na početku slavlja organizirana je samo kao simbolički čin vraćanja nekim zamagljenim »korijenima« hrvatstva, koji su dosta, barem u takvom obliku, diskutabilni. Simbolizacija zastava i konjanika, koja sigurno ne označava narod Hrvatske već državu Hrvatske, i nije toliko sporna koliko je to ritualna radnja darivanja kolijevke.

Nije mi poznato koji je to konkretni »narodni običaj« darivanja kolijevke koji su na slavlju upotrijebili organizatori. Ako je to običaj ustaljen na Kraljeve, to je crkveni običaj i nema dodirnih točaka s bilo kakvom državom ili, šire, svjetovnom ritualnom poviješću. Ako je, s druge strane, čin darivanja povezan sa sličnim činom darivanja novorođenčeta, gdje je dijete u toj kolijevci? Naime, za vrijeme slavlja na Trgu Republike u kolijevci, koliko se to uspjelo vidjeti, nije bilo nikakvog novorođenčeta (osim ako ne uzmemo u obzir da je nova Republika zapravo novorođenče). U tom trenutku detalji i nisu bili važni jer je vulgarizacija »narodnog običaja« bila provedena u tolikoj mjeri da je otpadalo svako pitanje u svezi s tim da li »narodni običaj« stvarno postoji ili je jednostavno izmišljen i proguran kao

»običaj«. Ipak, nesumnjivo je da su se ovim činom darivanja ritualno spojili vlada i narod, tijelo i glava.

INOVACIJA I PORUKA

Pitaje je stava i opredjeljenja etnologa da li prihvatiti novo »utvrđeni« običaj kao predmet promatranja i vrijednovanja ili ga odbaciti kao novotariju i potrebu nove vlade. U prikazanim ritualnim radnjama koje, s jedne strane, ozakonjuju vlast, a s druge povezuju vlast s narodom veoma su bitne dvije stvari: INOVACIJA I PORUKA (vidi o tome detaljnije u Abélès, 1988). Dok je inovacija skrivena i zapravo je falsifikacija nekoliko »narodnih običaja«, poruka je jasna i čitljiva svima (ona izražava ono što je većina htjela čuti i vidjeti). Ogromnu zaslugu u propagandi i objašnjenju »novih običaja« imaju i javna glasila koja su poruku izraženu ritualnim radnjama prenijela u svaki kutak zemlje.

Tako na kraju dobijamo shemu u kojoj Sabor daruje (lentu) Predsjedniku, a ovaj daruje narod, odnosno državu – što se ovdje poistovjećuje (i to kruhom, dukatom i perom). I dok su *darovi* izraženi *simbolično* i imaju vrijednost samo na toj razini, *uzdarje* koje se očekuje i traži (zasukati rukave i raditi za svoju i opću dobrobit) je veoma *konkretno*.

Zaključak se nameće sam od sebe: iz svega proizlazi da su *ritualna darivanja* samo obećanja iz predizborne kampanje *predočena na simbolički način*. Po tome novi ili moderni politički ritual dobija svoje značenje i vrijednost upravo uvođenjem inovacije i poruke.

BILJEŠKE

¹ Suvremena kriza i promjene iz etnološke perspektive, Filozofski fakultet, Zagreb, 4 i 5. lipnja 1990.

LITERATURA

Abélès, Mare: Modern Political Ritual. Ethnography of an Inauguration and Pilgrimage by President Mitterrand, Current Anthropology, Vol. 29, No. 3, Chicago, 1988, str. 391–404.

Belaj, Vitimir: Plaidoyer za etnologiju kao historijsku znanost o etničkim skupinama, Studia Ethnologica, Vol. 1, Zagreb, 1989, str. 9–17.

McDonald, Maryon: On Political Ritualm, Current Anthropology, Vol. 29, No. 4, Chicago, 1988, str. 636.

Rihtman–Auguštin, Dunja: Etnološka istraživanja i suvremena kultura, Etnološka istraživanja I, Zagreb, 1981, str. 29–34.

»Slobodna Dalmacija«, Split, četvrtak, 31.05.1990, str. 5 i 32.

CUSTOM AND CRISIS

Summary

The author discusses the crisis of ethnology and the crisis of society. Some authors consider that these crises are causally connected. In the article this causal connection is not accepted. In a crisis of society the author sees a chance for ethnology at the same time, he examines the ethnology/ethnography of an uncommonplace happening on the basis of the Mare Abélès's article (published in *Current Anthropology*, 1988.).

An uncommonplace happening is expressed in the political ritual of the proclamation of the new Croatian Parliament (30 May 1990). In this ritual the author sees a »new common custom« which is a possible subject-matter of ethnological research. Throughout the brief analysis he proves two values of modern political ritual: innovation and message. The innovation is in fact the falsification of common customs, and the message is very clear and strong and expresses what most people want to hear and see. The author sees in the new common custom an ethnological value and also a chance for prosperity and inclusion of the ethnological science in commonplace happenings from which it has been for decades in Croatia.